



Educació sexual
per a la transformació
social

ISABEL GUERRERO CAMPOY
MARÍA DÍAZ ANGULO
MARIA DEL MAR MARTOS MAS



Isabel Guerrero Campoy

Isabel Guerrero Campoy és educadora social, sexòloga, feminista i creadora de Sexualidad y Buentrato, un projecte basat en l'expressió de la llibertat, la desconstrucció i reconstrucció, l'amor propi, el pensament crític i el desenvolupament personal. Actualment treballa a AMAIM, associació murciana de suport a la infància maltractada.



María Díaz Angulo

Educadora social i sexòloga. Experta en teràpia de parella, intervencions sistèmiques estratègiques breus i facilitació de processos grupals. Actualment treballa a Espacio Mujeres de Cabezón de la Sal, Cantàbria, és professora de tres titulacions (experta de teràpia de parella, experta d'educació sexual i experta de desenvolupament personal i talent) a la Universitat Europea Miguel de Cervantes i formadora de monitors d'educació sexual a Gurenduz, Bilbao.



Maria del Mar Martos Mas

Maria del Mar Martos Mas és estudiant de pedagogia a la UIB i coordinadora del curs d'Educació Sexual per a la Transformació Social.

Resum

L'educació sexual és clau en el desenvolupament sexual de les persones, és a dir, en la seva manera d'expressar-se, sentir-se i relacionar-se. Limitar el seu abordatge a la família –massa vegades sense recursos per a això–, als capítols del temari de Biologia centrats exclusivament en la reproducció i a xerrades puntuals sobre «higiene menstrual» o «prevenció de riscos» en el centre educatiu a les mans de professionals no qualificats en sexologia, és condemnar la població a la falta d'eines, al campí qui pugui, en una matèria que ens vertebrava, ens travessa com a subjectes sexuals que som, i que influirà en la nostra manera de viure el món i de relacionar-nos-hi. Les persones amb una bona educació sexual tindran més competències per viure la seva vida de forma més satisfeta i igualitària, amb menys prejudicis i més possibilitats, i sense els límits que suposen els mandats de gènere. En altres paraules, les persones amb una educació sexual que expliqui nocions de sexuació i la intersexualitat inherent als éssers sexuals, i que els doti d'eines de comunicació i bon tracte, tindran més habilitats per poder-se sentir satisfetes amb si mateixes i en les seves relacions.

Paraules clau

Sexe / Sexualitat / Intersexualitat / Educació / Bon Tracte / Gènere.

Resumen

La educación sexual es clave en el desarrollo sexual de las personas, es decir, en su manera de expresarse, sentirse y relacionarse. Limitar su abordaje a la familia –muchas veces sin recursos para ello–, en los capítulos del temario de Biología centrados exclusivamente en la reproducción y en charlas puntuales sobre «higiene menstrual» o «prevención de riesgos» en el centro educativo en las manos de profesionales no cualificados en sexología, es condenar a la población a la falta de herramientas, el “Sálvese quien pueda”, en una materia que nos vertebraba, nos atraviesa como sujetos sexuales que somos, y que influirá en nuestra manera de vivir el mundo y de relacionarnos con él. Las personas con una buena educación sexual tendrán más competencias para vivir su vida de forma más satisfactoria e igualitaria, con menos prejuicios y más posibilidades, y sin los límites que suponen los mandatos de género. En otras palabras, las personas con una educación sexual que explique nociones de sexuación y la intersexualidad inherente a los seres sexuales, y que los dote de herramientas de comunicación y buen trato, tendrán más habilidades para poderse sentir satisfechas consigo mismas y en sus relaciones.

Palabras clave

Sexo / Sexualidad / Intersexualidad / Educación, Buen Trato / Género.

1. Fonamentació teòrica

La cultura influeix en tot ésser humà, es transmet de generació a generació i condiona la manera de pensar, de relacionar-se, de comunicar-nos, de sentir, de viure. La nostra societat forma part de la tradició judeocristiana i es caracteritza per:

- Cultura patriarcal en què l'home és concebut com la màxima jerarquia, amb poder i com a model per imitar (model social androcèntric) i la dona passa a un segon pla, per sota, submissa, valorant-se el masculí per sobre del femení.
- Enaltiment del dolor, patiment i dolor com a sinònim d'amor.
- Diferenciar i separar la ment del cos.

Tots aquests aspectes influeixen en totes les dimensions de la persona, afecten de ple el fet sexual humà (a partir d'ara FSH), inclosa la nostra sexualitat, és a dir, inclosa la manera de sentir i viure la dona i l'home particular que som.

Per poder relacionar el FSH la sexualitat i la influència de la nostra cultura, cal destacar els aspectes implícits següents:

- L'«heteronormativa». La parella és concebuda com l'eix central en la vida d'una persona, prioritant-se aquesta relació a qualsevol altra, associant-la amb la reproducció i considerant la parella heterosexual com l'ideal de parella, menyspreant l'homosexualitat, l'asexualitat i les relacions no monògames.
- Model jove. Lligat també al model reproductiu. En la nostra cultura

es considera que la sexualitat ens afecta des de la pubertat fins a la maduresa, quan el FSH i la vivència del mateix és una cosa que vertebrava la persona des que és fecunda i fins a la seva mort.

- L'imperatiu de la moda i l'estètica, a través del qual els cànons de bellesa imposats per la indústria i els mitjans de comunicació ens condemnen a jutjar els nostres cossos per la seva aparença, menyscaba la nostra autoestima i limita les nostres relacions íntimes i les nostres trobades eròtiques.
- El «coitcentrisme», és a dir, entendre el coit com a meta i els genitals com únic camí cap al plaer, comporta invisibilitzar el cos com a font de plaer més enllà dels genitals.
- La tecnologia del món modern i els avanços de la ciència ens han portat a entendre la immediatesa com un valor, i aquesta immediatesa ha promogut la impaciència. Això afecta les nostres relacions, els conflictes comunicacionals i la infravaloració de l'espera eròtica i els jocs de seducció. La pressió del temps i l'imperatiu de la immediatesa és base de moltes de les dificultats comunes que sorgeixen en les trobades eròtiques i en les relacions sentimentals.
- El model capitalista individualista dominant incita al consum en tots els àmbits, des del material a l'experiencial, passant pel relacional. Això afecta el fet de tenir parelles des d'una lògica consumista, d'usar-tirar (sense atendre la gestió de conflictes en les relacions, el suport mutu o la cooperació en el sentit més íntim i en aquests

microcol·lectius que són les parelles). També les relacions sexuals s'han convertit en un objecte de consum més, sent, com planteja ECPAT-FAPMI en els seus informes, l'explotació comercial sexual infantil és el tercer negoci més lucratiu del món, a causa dels diners que mou la pornografia infantil, el tràfic de nens, nenes i adolescents, i el turisme sexual. Per això, és necessari educar en un altre model relacional i evitar que la lògica del mercat no es coli en les nostres entranyes ni en les relacions personals, i poder dotar d'eines per detectar, prevenir i transformar en cas que observem com afecta els nostres desitjos.

Tradicionalment, quan parlem de sexe es tendeix a simplificar-ho a la dimensió biològica (caràcters sexuals i pràctiques reproductives) i constitueix, per tant, una visió reduccionista del FSH i ignorant els aspectes socials: el repartiment de rols, fenòmens com ara la feminització de la pobresa, la tracta, el consum de pornografia i la prostitució. En aquest marc, sabem que són els factors socioeconòmics els que impliquen una especial vulnerabilitat per a les dones.

El model tradicional diferencia els papers que assigna a homes i dones, castigant les dones que assumeixen papers considerats masculins i els homes que assumeixen papers considerats femenins. També valora de manera diferent la figura masculina de la femenina, menyspreant aquesta darrera i situant-la en una posició inferior a la masculina. És necessari qüestionar l'educació diferencial que rebem

en funció del sexe que se'ns assigna en néixer, o previ al moment del naixement, és imprescindible revisar els missatges que rebem des que naixem i analitzar les diferències en funció de les expectatives que han projectat en funció del gènere esperat.

Al llarg de la història les dones s'han considerat inferiors als homes perquè es creia que la naturalesa les havia dotat de menys capacitats intel·lectuals i físiques. Ells passen a una posició activa de poder, domini; i elles a un segon pla, se'ls assigna un paper de femelles reproductores i d'eternes cuidadores. Aquest model obsolet està més present i subjacent del que cal esperar, i s'entreveu en els models familiars, en les relacions de parelles joves, en els reforços i càstigs que sistemàticament es donen en les interaccions socials entre iguals, etc., tenint la seva màxima expressió en l'explotació sexual comercial i en la violència de gènere.

L'educació sexual és necessària pels riscos que ajuda a prevenir i els valors que conrea. Podem resumir que és necessària per:

- Per prevenir riscos: agressions i abusos sexuals, infeccions de transmissió genital, violència en les relacions de parella i discriminació entre iguals per raons d'orientació, identitat o diversitat sexual.
- Per promoure valors: apreciar la diversitat i reconèixer la diferència com a font de riquesa, facilitar l'autoconeixement, millorar l'autoestima, l'autocura i la imatge personal, facilitar la gestió positiva de les emocions i fomentar relacions sanes i satisfactòries. Potencia la cura,

el respecte mutu, la capacitat de viure la intimitat amb altres persones i el bon tracte. Es veuen afectades la capacitat de decidir i l'assertivitat, elimina falses creences i tabús que ajuden a desprendre's de pors i poder-se desenvolupar de forma més autònoma i lliure. En definitiva, millora la vida de les persones.

Cada persona viu la seva sexualitat i expressa la seva eròtica d'una manera diferent, en funció de la seva realitat, creences, valors, particularitats sexuals (una combinació única de caràcters sexuals amb un resultat intersexual) i el rol de gènere assumit. Per això, és necessari acompanyar en el procés de sexuació, és a dir, en la construcció com a ésser sexuat (com a home i com a dona), a les persones en qualsevol moment de la seva vida, i, per això, és imprescindible que hi hagi professionals de diferents àmbits amb nocions sexològiques que puguin atendre i acompanyar la diversitat sexual i promoure un món més equitatiu i just.

Entenent la salut com es defineix en el Preàmbul de la Constitució de l'OMS: «La salut és un estat de complet benestar físic, mental i social, i no solament l'absència d'afeccions o malalties», atendre la sexualitat de les persones des d'una perspectiva sexològica és atendre la salut, perquè és atendre el benestar físic, psíquic i social.

D'altra banda, atendre l'educació sexual amb una base epistemològica pròpia de la sexologia substantiva és necessari per garantir una educació integral i de qualitat que inclogui i valori les diferències, que sigui equitativa i pugui aplicar-se al llarg de tota la biografia

de la persona, ja que el procés de sexuació no finalitza fins a la mort i la sexualitat ens acompanya al llarg de la vida. Sabem que «no es neix dona, s'arriba a ser-ho» (Beauvoir, 1949), i que homes i dones estem en contínua construcció i ens construïm en interacció. Som subjectes biogràfics i serà clau entendre-ho per poder desenvolupar-nos de forma més conscient, i poder acompanyar altres persones possibilitant-los el desenvolupament ple.

El paper de l'equip professional que du a terme aquestes intervencions, compost per dos professionals de la sexologia i l'educació social i una pedagoga, és, des d'una perspectiva de gènere, doble i pretén:

- Propiciar que les persones es coneguin, s'acceptin i expressin la seva eròtica de manera que siguin felices i puguin sentir-se satisfetes amb si mateixes i en les seves relacions.
- Facilitar eines i habilitats perquè diferents professionals o agents actius en l'educació (formal, no formal i informal) que no són professionals de la sexologia, però tenen un efecte multiplicador, promoguin en la mesura que puguin una bona educació sexual, allunyada dels imperatius morals (prohibitius i prescriptius) i abraçant un model comprensiu (respectuós amb les diferències i promotor del desenvolupament humà sostenible, en l'íntim, el relacional i social).

Com planteja González, (2015) «la sexualitat no ha de veure's com un escenari de disputa i exclusió a les escoles, sinó com un espai d'aprenentatge i

creació, que no és estàtic i no sols la població adolescent i jove n'ha d'aprendre d'aquesta, brindant un ambient per pensar-la, repensar-la i, si és possible, reaprendre-la al llarg de la vida». És per això que es planteja el context educatiu, població adulta i futurs professionals, com un espai idoni per a aquesta tasca.

Se sap que gràcies a l'educació sexual la vida de les persones millora notòriament, la violència sexual es pot reduir i, les desigualtats i injustícies per qüestions de gènere, es poden frenar. Per tot això, si bé és necessària l'educació sexual i tenir nocions sobre la mateixa en qualsevol àmbit professional –perquè sempre treballem amb persones i/o per a persones–, és imprescindible abordar aquestes qüestions en el context educatiu, especialment en la universitat, on es formen diferents agents de canvi com ara professionals de l'educació social, el treball social, la pedagogia, la psicologia, la teràpia ocupacional i docents i monitors i monitores de temps lliure.

2. Metodologia

En les formacions d'educació sexual es du a terme una metodologia participativa, activa, dinàmica i vivencial, combinada amb l'exposició teòrica i els debats grupals. L'aprenentatge es nodreix de l'intercanvi d'opinions i experiències de cada participant, la qual cosa afavoreix l'aprenentatge significatiu de l'alumnat.

A l'inici del taller s'estableixen acords de convivència fruit del consens establert pel grup. Sent participis del procés d'elaborar els acords, es promou que s'hi comprometin i es fomenta el bon desenvolupament del

taller i que es compleixin els acords.

Es crea un clima de confiança, igualtat i respecte, que afavoreix el desenvolupament del taller, la implementació de tècniques educatives i l'adquisició de nous coneixements.

És clau que la participació en les propostes sigui voluntària i que l'alumnat pugui expressar-se lliurement, tant verbalment com corporalment. Les facilitadores promouen un ambient segur i lliure de judicis, respecten els ritmes del grup i acompanyen el procés, perquè puguin donar-se les condicions ideals de partida i evolució. I l'espai està disposat de manera que totes les persones poden veure's les cares (en forma d'U o en cercle), i puguin estar assegudes en cadira, en terra, tombades... convidant a l'escolta corporal i la seva comoditat.

De manera transversal, s'inclou la coeducació, cuidant per tant l'ús del llenguatge, sent inclusiu i no sexista. Treballar amb perspectiva de gènere ens permet ampliar la mirada a les realitats diverses i evitar els mandats de la cultura patriarcal heteronormativa.

La perspectiva de gènere amb la qual treballem l'educació sexual condueix a augmentar la consciència de les desigualtats sobre la base del gènere, a analitzar els rols i estereotips que se'ns assignen per ser considerats homes o dones, a lluitar contra les discriminacions per una qüestió sexual i a bandejar mites i falses creences que coarten el desenvolupament integral d'homes i de dones, i promouen relacions on trobem «violència en el festeig, violència de gènere, *courtship violence* o *dating violence*, sent aquesta última expressió la més estesa en l'àmbit internacional» (Rodríguez, 2015).

Implementar una perspectiva de gènere en la feina desenvolupada ajuda a promoure la igualtat de gènere, així com l'empoderament de les dones i a reduir les desigualtats socials des de la mateixa infància.

D'altra banda, s'inclou la perspectiva de la no-violència amb el mateix sentit que s'empra en l'actualitat en els moviments pacifistes i no-violents: entenent-la com a concepte clau per a les lluites emancipatòries i la transformació social davant de la violència estructural, no com a simple rebuig de la violència. La no-violència s'empra «com un mètode per al tractament pacífic dels conflictes, un mitjà per lluitar contra les injustícies i, en un sentit més ampli, una estratègia de transformació social.» (Ortega i Pou, 2005). A través dels seus principis, es facilita el fet d'allunyar-se de la lògica d'enemistats a qui vèncer i derrotar, i s'obre un marc comprensiu amb persones amb les quals dialogar i convèncer; tractar de superar els conflictes sense causar patiment a les persones; promoure una societat justa i igualitària a través de mètodes pacífics i fomentar un mètode de participació social, per aprofundir i ampliar la democràcia.

3. Objectius de la formació

3.1. Objectiu general

L'objectiu general d'aquesta experiència formativa és promoure eines que facilitin l'autoconeixement, l'acceptació i l'expressió de l'eròtica de manera genuïna, perquè les persones puguin sentir-se satisfetes amb si mateixes i en les seves relacions.

- Promoure recursos, estratègies i habilitats entre persones que tinguin un efecte multiplicador per millorar el benestar i la salut sexual de la població i així prevenir infeccions de transmissió sexual, embarassos no desitjats i relacions vulnerables a la violència de gènere.
- Garantir una sexualitat saludable i satisfactòria al llarg de tota la biografia.
- Dotar d'eines per a una educació sexual inclusiva i coeducativa que ajudi a respectar les diferències i prevenir l'assetjament escolar.
- Analitzar causes i dotar d'habilitats per aconseguir la igualtat de gènere i l'empoderament de les dones.
- Oferir un model de sexualitat ampli, positiu i saludable.
- Crear un espai de trobada i participació amb professionals i futurs professionals que faciliti l'ambient adequat per parlar i reflexionar sobre la sexualitat, la salut sexual i reproductiva.

3.2. Objectius específics

- Conèixer els conceptes bàsics de la sexologia substantiva: sexuació, sexualitat, eròtica i amatòria.
- Dotar d'una mirada sexològica i un marc comprensiu de la diversitat sexual i la salut sexual.
- Aprendre eines per poder analitzar amb perspectiva de gènere i així definir, classificar i fer el diagnòstic d'un conflicte o d'una situació d'opressió.
- Presentar eines bàsiques, habilitats socials i comunicatives per fer activitats que promoguin l'educació

sexual en diferents àmbits i amb diferents col·lectius.

- Obtenir recursos propis de la sexologia i l'educació social: conèixer tècniques, dinàmiques i diferents metodologies.
- Aprendre noves maneres de combatre prejudicis, estereotips que limiten i rols de gènere per prevenir conductes de risc que puguin conduir a situacions de marginació o exclusió social.
- Crear espais d'anàlisi i de presa de consciència sobre la realitat del nostre entorn que potenciïn l'esperit crític dels i de les participants.
- Treballar entorn dels valors de la diversitat sexual, el respecte a la diferència, la cooperació, la corresponsabilitat i la participació activa en la construcció dels models socials dels quals som part.

4. Descripció i avaluació de la pràctica

En un format intensiu de 25 hores, distribuïdes al llarg de la setmana, o concentrades en un cap de setmana, s'aprofundeix en les nocions de sexuació, sexualitat, eròtica i amatòria (pròpies de la sexologia substantiva), els conceptes de gènere, rols i estereotips, es treballen habilitats, eines i nocions d'educació sexual i la relació entre aquesta i la transformació personal i social, es presenten tècniques i dinàmiques d'intervenció grupal, claus d'enriquiment eròtic i es fomenta el creixement personal per garantir un acompanyament millor al creixement de les altres persones.

Per això es comença creant un clima propici a través de les presentacions i

l'ajustament d'expectatives, es cocreen els acords bàsics per desenvolupar el curs, i s'intercalen les dinàmiques vivencials, les tècniques individuals i grupals de reflexió, amb les exposicions teòriques i exercicis pràctics al voltant de les exposicions (visualitzacions guiades, exercicis de focalització sensorial i expressió corporal per prendre consciència i ampliar mires). També s'analitzen i estudien diferents casos, projeccions audiovisuals i musicals. I es conclou repassant, en grup, els coneixements adquirits, reforçant les eines descobertes, i refermant aquestes experiències al significat concret que pren en les seves vides personals, familiars i laborals. Emprant la tècnica ritual per tancar i refermar els aprenentatges significatius que s'hagin donat i per promoure canvis cognitius i conductuals en les persones que hi participen.

Durant la formació és imprescindible avaluar el procés grupal i les creences i conceptes que es manegen. Això dona pistes de si es pot fer la tècnica o dinàmica que es tenia prevista, o si no es pot fer, s'ha d'insistir en alguna qüestió, o fer una adaptació de la proposta que es tenia plantejada. No és el grup el que s'ha d'adaptar a les facilitadores i els seus ritmes, sinó aquestes les qui han de testar el grup i adequar-se al punt del seu procés.

Una eina implementada en la darrera formació ha estat fer una adaptació del procediment *Working on What Works* («treballant amb el que funciona», d'ara endavant WOWW) «desenvolupat per Berg i Shilts (2005) amb l'objectiu de millorar l'ambient en la classe i en l'exercici de la docència» (Beyebach i Herrero, 2018). Consisteix en tenir una col·laboradora, en aquest cas va ser la

pedagoga María de la Mar Martos Mas, observant el procés i apuntant cada detall de les professionals i del personal docent que ens acosta a l'objectiu metodològic de promoure la participació, crear un clima de confiança, afavorir la dialèctica i l'horitzontalitat en el grup i que donava compte de la interiorització de temes abordats durant la formació. D'aquesta manera, juga un paper molt significatiu, no sols parlar esment en els detalls i compartir-los cada dia amb les professionals, sinó que comparteix les observacions amb el grup i verbalitza les accions o omissions que succeeixen a l'aula i de les quals és participat l'alumnat i són favorables.

A més de l'avaluació contínua (en la qual s'atenen comentaris, silencis, expressió no verbal, participació, atenció i concentració de les persones que hi participen), de la revisió final on comparteixen les eines, idees i claus apreses, els canvis actitudinals que suposen que tindran, les perspectives que han ampliat i estableixen un compromís concret i assumible de canvi en la seva quotidianitat, s'empren qüestionaris que siguin útils per a una avaluació quantitativa.

5. Conclusions i discussió

5.1. Consideracions actitudinals i metodològiques enfocades a les facilitadores:

- És imprescindible adaptar-se al grup i modificar com sigui necessari la intervenció en funció del punt de partida dels qui hi participen, de l'evolució i el ritme que portin. L'escolta dels principis d'in-

terès de l'alumnat i la flexibilitat de les professionals resulten crucials per al procés, per introduir canvis en les tècniques previstes i per ampliar o reduir explicacions teòriques si cal. Això suposa que les professionals han de manejar una bateria de tècniques major de la prevista inicialment per al taller, i tenir suficient coneixement de la matèria perquè puguin introduir canvis sense perdre seguretat i creant possibilitats.

- S'ha de tenir en compte quina pot ser la millor manera de fer la posada en comú dels exercicis (en petits grups o posada en comú general), i, per això, s'ha de considerar: la ràtio, el grup i les característiques de les i els participants; amb la finalitat d'optimitzar la gestió dels temps, promoure una participació major i la major implicació possible des del començament del taller, per endinsar-se en l'esfera íntima de manera acurada i respectuosa amb els ritmes individuals i grupals.
- Començar cada trobada, a partir del segon mòdul, amb una avaluació verbal, informal i voluntària del dia anterior, dona peu a fer que el grup destaquï temes d'interès i continguts/tècniques/eines que han inclòs entre els seus recursos, i permet que es puguin abordar qüestions sorgides entre les sessions. D'aquesta manera, hi ha un espai i un temps per expressar experiències i coneixements en relació amb les temàtiques plantejades durant l'acció formativa que s'empra per detectar i intervenir reforçant, modificant i/o con-

tinuant segons el que es preveu. Aquesta pauta dona peu a adaptar els continguts i la metodologia a les necessitats detectades i ha resultat clau per als aprenentatges significatius i els facilita tenir posada l'atenció en els aprenentatges adquirits i les curiositats estimulades, que seran font de les possibles aportacions que puguin fer l'endemà en el grup.

- Les exposicions que revela l'observadora al grup tenen un valor afegit gràcies a la seva perspectiva externa (que no està facilitant el taller i pot observar a docents i interaccions entre docents, interaccions entre docents i alumnat i alumnat i interaccions entre el mateix alumnat, a més de la comunicació verbal i no verbal de totes les persones implicades). Aquest paper, adaptat del treball centrat en solucions de Kelly i Bluestone-Miller (2009), conegut com a WOWW, és útil per a la cura del procés i garant de la metodologia que es persegueix. Les descripcions concretes que es presenten encoratgen el grup i promouen allò que es vol reforçar i implementar.

5.2. Consignes bàsiques, per a l'alumnat, encaminades a la participació i la implicació:

- Clau en el procés, es considera l'ús del cos com a eina d'adquisició de coneixements. En el pla cognitiu es produeixen idees, opinions, es mouen creences i valors, i es genera una predisposició per al canvi d'actitud. En treballar l'expressió

corporal i el pla sensitiu, s'activa el sistema límbic més fàcilment i en combinar-ho amb les explicacions teòriques, s'adquireixen aprenentatges veritablement significatius. Aquesta combinació de continguts des de l'abordatge cognitiu i el corporal, sumat a la vivència d'una experiència diferent, fomenta una interiorització major dels aprenentatges significatius i provoca canvis en el comportament que es poden observar fàcilment (més contacte físic entre les persones, major expressivitat emocional, major contacte íntim i acurat entra l'alumnat, major escolta lliure de judicis, i una creixent actitud de cultiu, allunyada de l'actitud normativa –prohibitiva o prescriptiva– que se centra en l'enteniment de l'altra persona, en la comprensió mútua i en la cerca de solucions i possibilitats inclusives).

- Parlar en primera persona i visibilitzar la vulnerabilitat pròpia, la diversitat de desitjos, de gustos i d'apetències, a més de mobilitzar les idees i la creativitat de cada un, fomenta que cada persona pugui indagar i aprofundir en els seus propis desitjos, fantasies i apetències, i facilita l'autoconeixement, imprescindible per poder expressar-se amb assertivitat sexual (poder demanar, refusar, proposar... en la trobada eròtica i, també, en el desacord) respectant-se i respectant l'altra persona.
- L'ambient de seguretat i respecte és imprescindible perquè l'alumnat, en els petits grups de treball i reflexió, sigui qui experimenta l'horitzontalitat de la metodologia

i l'aprenentatge col·lectiu, i això facilita que s'aportin opinions (també les discordants), idees, experiències laborals i personals... que propicien aprofundir en els temes que s'aborden i construir el mateix judici crític allunyat dels corrents dominants d'opinió.

- És interessant, per promoure l'horitzontalitat i la intel·ligència col·lectiva que es busca, tenir un espai, en forma de mural estable al llarg de les sessions, per compartir referències bibliogràfiques, bibliografia web, música, pel·lícules i sèries relacionada amb els temes que es tracten durant les sessions, de manera que tingui un efecte de pressuposicions (es col·loca el mural perquè es presuposa que compartiran, i aquest plantejament mateix promou que es comparteixi) i cada participant senti recollides les seves propostes i pugui constatar com les seves idees aporten i enriqueixen el coneixement col·lectiu.
- Cal assenyalar que l'avaluació ritual, íntima i grupal, a més de ser útil per detectar canvis i aprenentatges adquirits, té un efecte amplificador i contagiós, la qual cosa és beneficiós per donar sensació d'eficàcia i productivitat a cada un dels participants sobre la formació, i per reforçar el compromís amb la introducció de petits canvis en la seva quotidianitat, donada la tendència psicològica que tenim cap a la consistència i la coherència (Expósito i Moya, 2005). L'objectiu personal que es plantegen, observable, concret i mesurable, en relació amb el compromís d'autocura i

bon tracte, facilita que sigui assumible i fàcilment detectable.

5.3. Claus epistemiques imprescindibles per abordar la qüestió sexual:

- La teoria proposada ha de conjuminar la influència de la cultura patriarcal i els mandats de gènere amb l'episteme de la sexologia substantiva, per poder aportar un marc comprensiu integral i entendre la sexualitat com una cosa transversal a la vida, que neix amb la persona i mor en morir aquesta. Això ajuda a mirar el FSH d'una forma holística, amb una perspectiva bio-pisco-social, que ofereix un model de sexualitat ampli, positiu i saludable al llarg del cycle vital.
- Abordar possibles tècniques i metodologies emprades amb diversos col·lectius (infància, adolescència, tercera edat, persones amb discapacitat i/o diversitat funcional, dones del medi rural i minories ètniques) resulta esclaridor per entendre l'educació sexual des d'una perspectiva inclusiva i biogràfica.
- La perspectiva sexològica atén la diversitat sexual, més enllà dels genitals i les trobades perigenitals, una diversitat que concerneix la construcció dels éssers sexuats, les seves maneres d'expressar-se, les seves maneres de relacionar-se, i les claus del bon tracte, imprescindibles per respectar-nos a nosaltres mateixos i respectar les altres persones en les relacions afectives i/o hedòniques.
- L'experiència formativa suposa

ampliar els límits del que es coneixcom a diversitat sexual, que no queda recollida completament en les sigles LGBTQ+. Entendre la construcció dels éssers sexuats en clau intersexual (Hirschfeld, 1910) dona compte de la diversitat que hi ha produïda pel FSH (Amezúa, 2003) més enllà de l'orientació i la identitat.

- Cal una intervenció coeducativa que inclogui i atengui de manera clara, explícita i transversal la diversitat sexual, pròpia del FSH, i l'equitat entre les persones, pròpia de la justícia social. La formació resulta ser un catalitzador en el procés individual per entendre l'educació sexual des d'una perspectiva integral, és a dir, una perspectiva àmplia i transformadora que, basant-se en els matisos, mixtures i interaccions entre els sexes (que cohabituen dins i fora de cada individu) afecta les relacions interpersonals que s'estableixen i, per tant, a l'autoestima i satisfacció que n'emergeix.
- Tenir accés a un marc teòric amb el qual poder explicar-se les mateixes particularitats i entendre el procés de sexuació que les genera, ajuda a atribuir un sentit a les mateixes característiques i a les experiències viscudes i a comprendre l'origen d'uns certs trets designats comunament com a masculins/femenins. Això afavoreix acceptar-se, gestionar-se i poder-se sentir més satisfet amb un mateix o mateixa i amb les relacions establertes, promou una autoestima positiva i, com afirmen Barudy i Dantagnan (2005), està relacionat

amb l'augment de la resiliència i vincles futurs més bons.

5.4. Elecció dels objectius plantejats i grau de satisfacció:

- Els objectius previstos s'assoleixen segons apunten els qüestionaris que empram, de la qual cosa es dedueix que la proposta metodològica i els temes abordats són apropiats. L'alumnat manifesta explícitament (de manera verbal i escrita) –i confirma amb la seva comunicació no verbal– agraïment per haver tingut l'oportunitat de participar en una experiència formativa com aquesta. Moltes persones són les que pensen, i en parlen, d'amistats, professionals i estudiants, que gaudirien amb la formació i traurien partit als coneixements adquirits en la seva vida i/o àmbit d'actuació. Un alt percentatge expressa que aquest tipus de formacions haurien de propiciar-se més i que el context universitari és un bon marc perquè es doni l'oportunitat de participar-hi voluntàriament i de manera gratuïta. Tenint així un caràcter no privatiu i col·laborant amb la democratització del coneixement.
- Quant als objectius abordats, podem constatar, gràcies a la retroalimentació contínua i als qüestionaris que passam, que la formació contribueix a augmentar l'autoconeixement de cada persona i el bon tracte cap a si mateixa i cap a les altres, i promou acceptar-se, gestionar-se i poder-se expressar

de manera que cada persona pugui sentir-se més satisfeta amb si i en les seves relacions; un tema clau per promocionar la salut (física, psíquica i social) i prevenir la violència de gènere.

- És clau prioritzar els valors cultivables dins d'un marc sexofílic que promoguin el bon tracte propi i aliè, perquè serà la base per prevenir els riscos (infeccions de transmissió sexual, embarassos no desitjats, violència sexual, violència de gènere...). No obstant això, si s'opta per centrar els objectius en la prevenció de riscos, pot ser que s'aconsegueixi evitar perills, però es deixa la població sense habilitats per viure una sexualitat plena i satisfactòria, és a dir, una vida sexual sense eines necessàries. S'ha de recordar que en parlar d'«allò sexual» en clau sexològica parlem del que es relaciona amb el FSH, de l'experiència subjectiva de ser l'ésser sexuat que s'és, amb unes o altres característiques, immers en una cultura amb un ordre moral sexual concret, amb una biografia sexual que ens construeix com a subjectes, etc.

5.5. Propostes pràctiques que faciliten aprendre i aprehendre els continguts i les actituds que propicien la transformació personal i social:

- Actualment vivim en un moviment constant de canvis culturals i socials en les relacions entre homes i dones, marcades pels estereotips de gènere i la lluita contra aquests. Les realitats educatives, familiars

i socials emergents influeixen en les relacions intrapersonals i interpersonals de cada individu i modifiquen la convivència. És latent la necessitat d'eines de transformació del sistema actual, generador de desigualtats i opressions. Per tant, les habilitats adquirides i els coneixements són formatius i acadèmics i, a més, ajuden a fer que les persones es coneguin i s'acceptin a si mateixes i a les altres, subratllant la riquesa que aporta la diferència més enllà del conflicte i la dificultat. El FSH genera diferències, però no per això ha de generar desigualtats.

- Es prioritzen habilitats i eines per gestionar les diferències i produir sinergies a la tendència recurrent d'homogeneïtzar les diferències amb la finalitat d'evitar els conflictes. Aquesta és una estratègia de dominació i control tradicional que no encaixa amb l'actitud de cultiu, la perspectiva de gènere, la perspectiva de la no-violència, i el respecte a la diversitat sexual que són transversals a tota la formació i que es pretenen transmetre.
- L'efecte multiplicador de la intervenció és incipient durant el curs, es pretén que l'apliquin no només en l'àmbit professional, sinó que incorporin aquestes nocions en la vida quotidiana i en el seu currículum ocult sigui quina sigui la seva professió. Durant la formació es pot constatar, a través dels seus exemples i anotacions, que el canvi ja s'esdevé, que es reflexiona, es conversa, es debat sobre situacions quotidianes. I que s'apliquen els coneixements adquirits que

contribueixen, en primer lloc, a millorar la seva qualitat de vida, i, en segon, la vida de les persones amb les quals interactuen, des de la presa de consciència, l'amor propi i el bon tracte.

- La metodologia emprada per a aconseguir els objectius proposats, dista de les classes magistrals a les quals es té costum en l'àmbit acadèmic, i és valorada per totes les persones que han participat. Subratllen la importància de conèixer diferents metodologies i orientacions didàctiques dins l'àmbit universitari reglat en el qual es desenvolupen, ja que en la seva quotidianitat, no hi ha ofertes similars que incloguin una metodologia que integri el pla sociocultural amb l'intel·lectual i l'emocional, i que doti de recursos per a la transformació personal i social.

Es destaquen com a limitacions d'aquesta proposta formativa que alguns objectius marcats no són concrets ni fàcilment mesurables i seria interessant poder realitzar un qüestionari a les persones participants passat el temps, per a conèixer la repercussió de l'experiència en la seva quotidianitat, tant en el pla personal com laboral. Seria la manera de cerciorar-nos que el canvi actitudinal també afecta un canvi conductual.

Aquesta formació augmenta la possibilitat de transmetre l'educació sexual en diferents àmbits i sectors, de manera explícita (a través de metodologies i tècniques específiques, ja que s'aporten eines i recursos) i de manera implícita, ja que la transformació personal interfereix directament

en el nostre currículum ocult i es pot transmetre en els diferents àmbits laborals, acadèmics, familiars i socials, en els quals l'alumnat participa i conviu en el dia a dia. Si bé no és concret ni quantificable quan podrà millorar la convivència entre homes i dones, promoure l'enteniment i la promoció de la salut sexual, prevenir la violència de gènere, etc. perquè no comptam amb un estudi longitudinal que ens doni pistes, ni conclusions, rellevants i quantificables.

6. Referències bibliogràfiques

- AMEZÚA, E. (2003). El sexo: Historia de una idea. *Revista española de Sexología*, 115-116.
- BARUDY, J. i DANTAGNAN, M. (2009). *Los buenos tratos a la infancia*. Barcelona: Gedisa editorial. (5a edició).
- BEAUVOIR, S. (2000). *El Segundo Sexo: I Los hechos y los mitos, II. La experiencia vivida*. Madrid: Editorial Cátedra. (1a edició francesa, 1949).
- CRUZ, C., FERNÁNDEZ, A., ROTELLA, I. i SÁEZ, E. (2006). Tres experiencias de educación sexual. *Revista española de sexología*. 134, 35-95.
- EXPÓSITO, F. i MOYA, M. (2005). *Aplicando la psicología social*. Madrid: Pirámide.
- FERNÁNDEZ, I., CARRERA, P. i SÁNCHEZ, F. (2001). Cultura, conocimiento social y comunicación de emociones». A: MORALES, J. F. [et

- al.] (eds.). *Psicología Social* (p. 265-285). Buenos Aires: Prentice Hall.
- KELLY, M.S. i BLUESTONE-MILLER R. (2009). Working on What Works (woww): Coaching teachers to do more of what's working. *Children & Schools*, 3, 35-39.
 - LANDA, J. (2007). Sexorum scientia vulgata: 30 documentos de libre difusión. *Revista española de sexología*. 139-140, 119-174.
 - LARREA, P. (1984). *Seminarios de Roger Mucchielli. Preparación y dirección eficaz de las reuniones de grupo*. Madrid: Ibérico europea de ediciones.
 - LLORCA, Á. (1996). La teoría de intersexualidad de Magnus Hirschfeld. *Anuario de sexología*, 2, 59-67.
 - GONZÁLEZ, Y. (2015). El papel del docente en la educación para la sexualidad: algunas reflexiones en el proceso educativo Escolar. *Revista Actualidades de investigación educativa*. 15 (3) (01-09-2015).
 - HERRERO, M. i BEYEBACH, M. (2018). *Intervención escolar centrada en soluciones*. Barcelona: Herder Editorial.
 - HIRSCHFELD, M. (1910). Die Zwischenstufen- 'Theorie'. *Sexual-Probleme*, 6, 116-136.
 - HUDSON O'HANLON, W. i WEINER-DAVIS, M. (1990). *En busca de soluciones. Un nuevo enfoque en psicoterapia*. Barcelona: Herder Editorial.
 - MORALES, J. F. MOYA, M.C., GAVIRIA, E., i CUADRADO, I. (coords). (2007). *Psicología social*. Madrid: McGraw-Hill.
 - ORTEGA, P. i POZO, A. (2005). *No violencia y transformación social*. Barcelona: Ícara editorial.
 - SÁEZ, S. (2017). *Sexo básico: de los genitales al cerebro, de la fecundación a la vejez*. Madrid: Editorial Fundamentos.
 - – (2003). Los caracteres sexuales terciarios: procesos de sexuación desde la teoría de la intersexualidad. *Revista española de sexología*. 117-118, 1-173.
 - SANZ, F. (1995). *Psicoerotismo femenino y masculino. Para unas relaciones placenteras, autónomas y justas*. Barcelona: Editorial Kairós.
 - – (1995). *Los vínculos amorosos*. Barcelona: Editorial Kairós.
 - – (2016). *El buentrato como proyecto de vida*. Barcelona: Editorial Kairós.
 - Sociedad Española de Ginecología y Obstetricia (SEGO) (2001). *Los estados intersexuales*. Madrid: Documentos de consenso, SEGO.